

מורה - כל אחד יכול...

:: ניר מיכאלי

(האגף להכשרת עובדי הוראה). לעומתם, ייסוד האוניברסיטאות מסלול הכשרה מקביל למורי בית הספר התיכון שכפוף למועצה להשכלה גבוהה ולמערכת התקציבית שלו. הן מאפשרות לבעלי תואר B.A. לקבל תעודת הוראה בתהליך קצר יחסית שכולל קורסי חינוך ותורת ההוראה ופחות התנסות מעשית. מלכתחילה, תפשו האוניברסיטאות את המסלול שהוקם בהן כילד חורג לעשייה המחקרית והלימודית ה"אמיתית". החל משנות השבעים, כחלק ממאמצי האדרת מעמד המורים המתדרדר, הסמינרים החלו לעבור תהליך אקדמיזציה שבמסגרתו שודרגו הסמינרים ל'מכללות לחינוך' המעניקות לא רק תעודת הוראה אלא גם תואר ראשון. כדי לא לאיים חס וחלילה על הייחודיות האוניברסיטאית, לא הורשו המכללות לעטר את תעודותיהם בתואר B.A. (הנחשב יוקרתי יותר) אלא רק ב-B.Ed. תהליך זה הוליד שינויים מסוימים כגון הכנסת מימד מחקרי מצומצם, עידוד תארים שניים בקרב המרצים ושינויים תכניים מוגבלים - אך באופן כללי עצמאותם וייחודם של הסמינרים - שהפכו למכללות - נותרו כשהיו.

הביקורת ותוצאותיה

בשנים האחרונות הובעה ביקורת רבה על מערכת ההכשרה של המכללות. בין היתר הועלו טענות על רמת פרחי ההוראה ועל ההכשרה שעוברים במכללות (שאלון טריוויה טלוויזיוני שערך אמנון לוי בקרב הסטודנטים במכללות בפברואר 2001 עורר הד ציבורי והוביל לדין

בימים אלה מתחוללת סערה סביב שאלת אישורו של חוק ההסדרים הנלווה להצעת תקציב 2007. במסגרת אותו חוק הסדרים חובק עולם ו'רפורמות', נכלל גם סעיף לקיצוץ של 200 מיליוני שקלים מתקציב המוסדות להכשרת מורים. כשם שהוכנס, כך הוצא. אך הוצאתו אינה מסמנת שינוי מדיניות אלא, במקרה הטוב, האטה של קצב הגשמתו. עולם הכשרת המורים בישראל עובר מהפך - תהליך של אקדמיזציה (התאמה לדרישות ולתנאים של אוניברסיטה) שהוא בעל השלכות דרמטיות על דמותה של המורה בפרט ועל זו של מערכת החינוך בכלל. למהפך זה היבטים שליליים לא מעטים, שעליהם אעמוד.

מערכת הכשרת המורים בישראל נוסדה עוד לפני הקמת המדינה והתקיימה במסגרת 'סמינרים'. אלו פיתחו תפישת הכשרה מתקדמת המבוססת על איזון בין לימוד אקדמי ותיאורטי לבין התנסות מעשית אינטנסיבית ומגע גדול עם ה'שטח'. תוכנית הלימודים בסמינרים ניסתה לחבר בין המחקר המדעי המתייחס להוראה לבין השדה המעשי, הבית-ספרי. רוב מורי הסמינרים היו בעצמם מורים בעלי היכרות עמוקה עם ה'שטח' שהעניקו מניסיונם ומחוויותיהם. בעיקר התאפיינו הסמינרים באווירה אינטימית וחמה שהפכה את מוסד ההכשרה למעין חממה מטפחת.

הסמינרים הכשירו מורים לחינוך היסודי והקדם יסודי והיו כפופים למשרד החינוך

כדי לא לאיים חס וחלילה על הייחודיות האוניברסיטאית, לא הורשו המכללות לעטר את תעודותיהם בתואר B.A. (הנחשב יוקרתי יותר) אלא רק ב-B.Ed.

בשנים האחרונות הובעה ביקורת רבה על מערכת ההכשרה של המכללות. בין היתר הועלו טענות על רמת פרחי ההוראה ועל ההכשרה שעוברים במכללות (שאלון טריוויה טלוויזיוני שערך אמנון לוי בקרב הסטודנטים במכללות בפברואר 2001 עורר הד ציבורי והוביל לדין מיוחד בוועדת החינוך של הכנסת).

קצה הקרחון

באופן מפתיע גם פרס נובל בכלכלה ניתן למי שאינו הולך עם הזרם. כידוע הכלכלה הקלאסית טוענת שבין אינפלציה ואבטלה יש יחס שלילי: הרי אינפלציה היא האצה במשק ואבטלה תוצאה של האטה. אלא שבעשרות השנים האחרונות כמעט בכל העולם יש שילוב ברור של השתיים. והנה חתן פרס נובל לשנה זו מאשר את העובדה שכולנו ידענו - בכל כך הרבה מקרים יש מתאם מלא בין אינפלציה לאבטלה. אולי כדאי לתקן קצת את חוקי הכלכלה?

שאינם בעלי תואר שלישי.

:: המרצים הותיקים הנוותרים רצים אחוזי טירוף לצבור פרסומים. תהליך זה מביא מאליו לצמצום האנרגיות המכוונות להוראת ולהכשרת סטודנטים. כי ה'פרסום' שב C.V. ינצח או, לחילופין, כי מ'פרסום' יצא קידום...

חשוב לציין שבמקביל, אך לא באופן ישיר בשל תהליכים אלה, מתקבעת במכללות מציאות מדאיגה לפיה מסלולי ההכשרה הרגילים ננטשים ובמקומם מאויישים מסלולים בעלי פוטנציאל התפרנסות פרטית - חינוך מיוחד (תעשיית האבחונים הפורחת), גיל רך (גני הילדים הפרטיים המשגשגים), חינוך חברתי (עולם העמותות המבטיח). במסלול המכשיר מורים לחינוך היסודי לומדים רק מאות בודדות של סטודנטים בכל הארץ וברור לכל שצפוי מחסור חריף במורים כאלה בעתיד הנראה לעין. ניתוק התואר הראשון מתעודת ההוראה צפוי להרחיק עוד רבים מרכישתה ולהביא להגברתו של תהליך מדאיג זה.

הצעה בחוק ההסדרים

ההצעה שהועלתה בחוק ההסדרים - לקצץ בתקציב המכללות להכשרת מורים - היא, לכאורה, חלק ממגמה להפוך אותן לחלק ממערך המכללות בארץ. לכאורה, מהלך חיובי, שיביא לפיתוח ההשכלה ולטיפוח מורי העתיד. אך, למעשה, זהו מהלך המקטין את היכולת לשכלל ולשפר את העשייה הייחודית במכללות אלה. המסר הגלום בהצעה זו הוא: מי שרוצה לשרוד שיהפוך לאוניברסיטה או לפחות לשלוחה שלה. אכן, תהליך ההכשרה במכללות לחינוך יקר לעין שיעור (תרתי משמע) מאשר תהליך ההכשרה המקביל באוניברסיטאות. אכן, יש בסמינרים

מיוחד בוועדת החינוך של הכנסת). בנוסף, נטען שרבים מבוגרי המכללות כלל לא פונים לעסוק בהוראה אלא בחרו במסלול זה מלכתחילה כנתיב אפשרי לקבלת תואר ראשון. אך הביקורת הקשה ביותר נגעה לעלויות ההכשרה היקרות. הגישה החינוכית של המכללות, זו המדגישה התנסות מעשית וקשר לשטח, יקרה לעין שיעור מזו של האוניברסיטאות.

וועדת דברת נחלצה לתת מענה לשלל ביקורות אלו. תחת הכיסוי של העלאת מעמד המורה ותוך הצהרה על המשך מגמת האקדמיזציה, המליצה הוועדה על מהלך מהפכני של העברת כל הכשרת המורים בישראל לדגם האוניברסיטאי. כלומר, הסבתן של המכללות לחינוך, הכפופות כיום למשרד החינוך, למכללות אקדמיות הכפופות למועצה להשכלה גבוהה, הפיכת התואר הראשון מ-B.Ed ל-B.A. מלא, צמצום משמעותי של מספר המכללות ועוד.

תפישת ההכשרה שעומדת בבסיס המלצת הוועדה היא שמרנית. זוהי תפישה שעושה הפרדה מוטעית בין הידע המקורי לבין הידע המעשי, בין התיאוריה לפרקטיקה החינוכית, בין הממדים הקוגניטיביים לרגשיים, בין האקדמיה לשרדה. החינוך והמעשה הפרדוגני נתפשים בהמלצות אלה כנספחים ולא כמהותה של ההכשרה. פרח ההוראה במסלול ההכשרה המוצע על-ידי ועדת דברת יתפוש עצמו קודם כל כמחוייב לתחום הדעת ורק לאחר מכן, אם בכלל, כאיש חינוך והוראה בעל תפישה מקצועית עמוקה.

השפעת דו"ח דברת

בעוד שאלת יישומו של הדו"ח לוטה בערפל, כאשר מחד נדמה כי הוא כבר נקבר ונעלם אך מאידך הוא ממשיך למלא תפקיד במהלכים שונים הנערכים במערכת החינוך - דווקא פרק הכשרת המורים מאומץ ומקודם בחום.

מלמעלה, מקצץ משרד החינוך בהתמדה את התקציבים המופנים למכללות לחינוך ומעודד תהליכי איחוד ביניהן. במקביל, מלמטה, מפעמת במכללות תפישה וסדר יום חדשים הכוללים:

:: תחרות גוברת בין המכללות שבאה לידי ביטוי במלחמות פרסום ושיווק ובמבצעי תארים ("אצלנו תעשו תואר בשלושה ימים...")
 :: ייסוד מסלולים לתואר שני הכפופים למועצה להשכלה גבוהה.

:: הגדלת אחוז המרצים בעלי התואר השלישי ובמקביל הרחקת מרצים ומנחים בעלי ניסיון חינוכי רב והיכרות עם אומנות מעשה ההוראה

במכללות מתקבעת מציאות

מדאיגה לפיה מסלולי

ההכשרה הרגילים ננטשים

ובמקומם מאויישים מסלולים

בעלי פוטנציאל התפרנסות

פרטית - חינוך מיוחד

(תעשיית האבחונים הפורחת),

גיל רך (גני הילדים הפרטיים

המשגשגים), חינוך חברתי

(עולם העמותות המבטיח).

זה מה שעומד מאחורי הרצון

להפוך את המכללות לחינוך

לאוניברסיטאות, להכניסן

תחת כנפי המועצה להשכלה

גבוהה ולחסוך עוד קצת כסף

גם על-ידי סגירת מחלקה

שלמה במשרד החינוך. אכן,

הישג מרשים...

להוראה כעיסוק אינטואיטיבי, כאל 'לא מקצוע', דוחקת כל סיכוי לתמורה משמעותית במערכת משום שהיא מונעת עיסוק של ממש בשאלות יסוד של חינוך, הוראה ולמידה. שלישית, תפישה זו גם נותנת לגיטימציה לתגמול הנמוך, המביא בעצמו להתרחקותם של מורים טובים פוטנציאליים מהמערכת הממלכתית. בדרך אגב כל זה עשוי גם להביא ל'הישג' נוסף בדמות היחלשותם של ארגוני המורים כי הרי לא ייתכן איגוד מקצועי ללא מקצוע.

לא מפתיע, אפוא, שפקידי האוצר אימצו בחום תפישה זו. מבחינתם, אם אפשר לעשות משהו יותר בזול, אז למה לא אתמול... מדאיגה יותר העובדה שהיא מחלחלת לכל אורכה ורוחבה של מערכת החינוך - מחלקות חינוך של רשויות מקומיות, ארגוני מגזר שלישי ואפילו בקרב מנהלי בתי ספר. תהליכי השינוי בהכשרת המורים הם אפוא קצה קרחון של תפישה עומק שמפליגה בבטחה ובאין מפריע במימיה הקוצפים של מערכת החינוך.

המכללות להכשרת מורים עשויות למלא תפקיד חשוב בעצירתן, אך לשם כך עליהן לשמור על עצמאותן. אני חושב שאכן צריך לעשות רפורמה במוסדות להכשרת מורים, אבל בכיוון ההפוך. צריך לייצר עבורם חומת מגן כנגד תהליכי האקדמיזציה. לשמרם ולטפחם כאלטרנטיבה מהותית ואמיתית. המעשה החינוכי דורש, כמו כל מקצוע אחר, מחקר ופיתוח. הוא דורש גם הנחיה בקבוצות קטנות או אף באופן אישי ולימוד מעשי ב"שטח". כל אלה לא יתכנו ללא הגדלת תקציבים דווקא והותרת המכללות לחינוך בהגדרתן ככאלו. דומה שהמטרה - חינוך טוב לילדינו - היא ראויה ומבורכת וההשקעה ארוכת הטווח חיונית כדי לקטוף את פירות העתיד: חברה ישראלית משכילה ומשגשגת. אלא שכל אלה לא עומדים מספיק לנגד עיני קובעי המדיניות ופקידי האוצר, אשר נוטים לחשוב במונחים של "הבחירות הקרובות" או "התפקיד הבא" וממעטים להשקיף אל מטרות ארוכות מועד.

נחוצה חומת מגן פדגוגית שתשמור מפני רודנות מחקרית-אקדמית. נחוץ חופש חינוכי שיאפשר לטפח תפישת הכשרה מקצועית משמעותית אחרת. על ראשי והנהגות המכללות לחינוך להביץ את כובד האחריות המוטלת עליהם. במקום להיגרר אחרי המודל האוניברסיטאי ולהציב את עצמם כזנב מידלדל באחוריהן של האוניברסיטאות, עליהם לייסד מודל חינוכי חדשני אחר, אשר יהפוך את המכללות למובילות של מערכת החינוך כולה.

יש כל מיני מנהגים "מיושנים": הנחייה חינוכית, יחס אישי, הרבה עבודת שטח, הרבה התנסות מעשית. הדגש הניתן הוא לעבודה בשטח עם ילדים, ולא רק להכרת תיאוריות על ילדים ועל המעשה החינוכי. לעומתם, יודעות האוניברסיטאות "לייצר" מורים בתהליך בו מכניסים 200 סטודנטים לאולמות דחוסים. זה מה שעומד מאחורי הרצון להפוך את המכללות לחינוך לאוניברסיטאות, להכניסן תחת כנפי המוצצה להשכלה גבוהה ולחסוך עוד קצת כסף גם על-ידי סגירת מחלקה שלמה במשרד החינוך. אכן, הישג מרשים...

ומה רע בכל זה?

מכיוון שמאחורי כל גישת הכשרה עומדת תפישת עולם מסוימת, כדאי אפוא לברר מהי נדמה כי הגישה להכשרת מורים העומדת מאחורי המהפכה המתרחשת בתחום בימים אלה, מבוססת על התפישה שההוראה היא לא באמת מקצוע. ההנחה היא שנחוצים "אנשים טובים" ושאלה אינם נמצאים בסמינרים אלא דווקא באוניברסיטאות או בשוק החופשי (עורכי דין, אנשי היי טק, אנשי עסקים ושאר מוצלחים). הנחה נוספת היא שהמפעל עתיר המשאבים של הכשרה עיונית ומעשית, השתלמויות, פיתוח מקצועי, הענקת זכויות למורים פעילים, מתן קביעות ומה לא - הוא גם בזבזני וגם מביא סחורה רקובה. הקמפיין כבר בדרך: "מורה - כל אחד יכול..."

תפישה זו בעייתית. ראשית, משום שהיא מזלזלת בציבור המורים הקיים - בבחינת עוד קש על גבם הנשחק, ובמקביל גם מסמנת לסטודנטים צעירים להתרחק מהזירה. שנית, תפישה שמתייחסת

הנחה נוספת היא שהמפעל עתיר המשאבים של הכשרה עיונית ומעשית, השתלמויות, פיתוח מקצועי, הענקת זכויות למורים פעילים, מתן קביעות ומה לא - הוא גם בזבזני וגם מביא סחורה רקובה. הקמפיין כבר בדרך: "מורה - כל אחד יכול..."

לא מפתיע, אפוא, שתפישה זו אומצה בחום על-ידי פקידי האוצר. מבחינתם, אם אפשר לעשות משהו יותר בזול, אז למה לא אתמול...

 ניר מיכאלי מלמד
 במכללות כרם
 וסמינר הקיבוצים
 להכשרת מורים
 ודוקטורנט
 באוניברסיטת ת"א
 nir-mic@zahav.net.il